

УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ Е-ТЕХНОЛОГІЙ У НАРОДНЕ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

CONDITIONS FOR IMPLEMENTATION OF E-TECHNOLOGIES IN THE PEOPLE'S EXPRESSION OF THE WILL IN UKRAINE

Павзюк А.А., аспірант кафедри конституційного права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Мета статті – дослідити умови впровадження е-технологій у народне волевиявлення з формуванням відповідних пропозицій з їх втілення, проаналізувавши проблематику впровадження е-технологій у народне волевиявлення та запропонувавши конкретні умови впровадження. Розвиток сучасних технологій дає можливість значно вдосконалити вже наявні процеси, не є виключенням й виборчі. Відповідно, маючи технічно-технологічні здобутки, варто дослідити можливість їх впровадження та використання у народному волевиявленні. Проте такі теоретичні напрацювання потребують подальшої обов'язкової практичної апробації та пропорційності відповідно до вирішення вже наявних проблем з ймовірністю створення нових. Досліджено питання умов впровадження е-технологій у народне волевиявлення. Констатовано, що оптимізація традиційних виборів та удосконалення вже сталих виборчих процесів можливе завдяки впровадженню та використанню е-технологій у народному волевиявленні. Звернено увагу, що е-технології при запровадженні їх у виборчий процес повинні бути зрозумілими для всіх учасників виборчого процесу, прозорими та доступними для перевірки їх працездатності будь-якому учаснику відповідно до тих прав, які вони будуть мати під час конкретних виборів. Рекомендовано до процесів апробації, верифікації та валідації е-технологій у виборчому процесі долучати учасників з усіх виборчих етапів з метою їх розуміння роботи конкретної е-технології у виборчому процесі та аналізі процесів, що відбуваються під час конкретних виборчих етапів. Акцентовано на тому, що рішення проблематики впровадження та дії е-технологій у процеси народного волевиявлення містяться у трьох вимірах: технічні; технологічні; правові. Зроблено висновок, що умовами впровадження е-технологій у процеси народного волевиявлення є: якісні технічно-технологічні рішення та їх безперебійна робота; розуміння та сприйняття е-технологій учасниками виборчого процесу; прозорість; моніторинг, контроль, верифікація, валідація на всіх етапах виборчих процесів.

Ключові слова: е-технології, народне волевиявлення, вибори, виборчі права громадян, дотримання та захист виборчих прав громадян, результати виборів, виборче законодавство.

The purpose of the article was to study the conditions for the introduction of e-technologies in popular expression of will with the formation of relevant proposals for their implementation, having analyzed the problems of introducing e-technologies in popular expression of will and proposed specific conditions of implementation. The development of modern technologies makes it possible to significantly improve already existing processes, including election processes. Accordingly, having technical and technological achievements, it is worth investigating the possibility of their implementation and use in popular expression of will. However, such theoretical developments require further mandatory practical approval and proportionality in accordance with the solution of already existing problems with the probability of creating new ones. The question of the conditions for the introduction of e-technologies in public expression of will has been studied. It has been established that the optimization of traditional elections and the improvement of already established election processes is possible thanks to the implementation and use of e-technologies in popular expression. Attention is drawn to the fact that e-technologies, when introduced into the election process, must be understandable for all participants in the election process, transparent and accessible to any participant for checking their efficiency in accordance with the rights they will have during specific elections. It is recommended to involve participants from all election stages in the processes of approbation, verification and validation of e-technologies in the election process in order to understand the operation of specific e-technology in the election process and analysis of the processes taking place during specific election stages. Emphasis is placed on the fact that the solutions to the problems of the implementation and action of e-technologies in the processes of public will are contained in three dimensions: technical; technological; legal it was concluded that the conditions for the introduction of e-technologies in the processes of popular expression are: high-quality technical and technological solutions and their uninterrupted operation; understanding and perception of e-technologies by the participants of the election process; transparency; monitoring, control, verification, validation at all stages of election processes.

Key words: e-technologies, public expression of will, elections, electoral rights of citizens, observance and protection of electoral rights of citizens, election results, electoral legislation.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних технологій дає можливість значно вдосконалити вже наявні процеси, не є виключенням й виборчі. Відповідно, маючи технічно-технологічні здобутки, варто дослідити можливість їх впровадження та використання у народному волевиявленні. Проте такі теоретичні напрацювання потребують подальшої обов'язкової практичної апробації та пропорційності відповідно до вирішення вже наявних проблем з ймовірністю створення нових.

Мета статті – дослідити умови впровадження е-технологій у народне волевиявлення з формуванням відповідних пропозицій з їх втілення, проаналізувавши проблематику впровадження е-технологій у народне волевиявлення та запропонувавши конкретні умови впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідження питань народного волевиявлення зверталися такі вчені, як М. Афанасьєва, В. Бабаєв, О. Баранов, А. Барікова, О. Бухтатий, С. Гайдученко, В. Дрешпака, О. Золотар, М. Кастельс, Л. Карвалікс, Р. Карц, С. Кандзюба, П. Клімушин, У. Дж. Мартін, Л. Малишенко, Н. Махначова,

А. Мезенцев, А. Митко, А. Мінк, М. Орзих, С. Постер, М. Порат, Дж. Несбі, М. Новікова, С. Нор, К. Саркісова, А. Серенко, Т. Стоун'єр, О. Токар та інші.

Виклад основного матеріалу. Розвиток е-технологій та технічних можливостей в Україні дає можливість продовжити теоретичне напрацювання електронного урядування, що включає в себе ряд компонентів та є частиною е-технологізації України. Наразі варто досліджувати напрацювання з е-демократії: е-вибори, е-референдум, е-ініціативи, проте належного впровадження вони отримують лише в е-країні: е-парламент, е-уряд, е-місто, е-регіон, е-селище та через е-послуги: е-освіта, е-адмін (адміністративні послуги), е-цивіл (цивільні послуги) та ін.

До системи е-демократії належать механізми: мережевої комунікації; е-голосування, звернення і запитів; е-петицій; мережевого краудсорсингу; онлайн-оцінювання; е-участі; формування онлайн-спільнот; автоматизованого моніторингу [1, с. 106–120].

Питання впровадження е-технологій у народне волевиявлення не є новим для багатьох країн світу. За досвідом найбільш поширеними є такі три підходи: е-технології

успішно впроваджені та використовуються; е-технології були вживані, проте з різних причин вже не використовуються; країни, що знаходяться на підготовчій стадії до запровадження таких технологій, тестують, частково запроваджують. В цілому в різних варіаціях електронна система голосування була запроваджена у таких країнах, як: США [2], Канада [3], Австрія [4], Естонія [5], Австралія [6], південна Корея [7]. Є ряд країн, в яких відбувається різною мірою апробація е-технологій: Великобританія [8], Швейцарія [9], Іспанія [10], Португалія [11], Франція [12], Пакистан [13], Фінляндія [14], Молдова [15], Мексика [16], Україна [17], Ісландія [18], Туреччина [19], Об'єднані Арабські Емірати [20]. Негативний досвід мають Ірландія [21], Нідерланди [22], Норвегія [23].

В Україні обговорення питань використання е-технологій у народному волевиявленні триває з кінця 90-х років, маємо кіпу наукових праць, навіть законопроекти № 8656 «Про концепцію запровадження системи електронного голосування» [24], № 10129 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та інтернет-голосування» [25]. Проте наразі е-технології у народному волевиявленні українців не отримали належного впровадження.

Проблематика впровадження та використання е-технологій у народному волевиявленні полягає у такому:

1. Невисокий рівень довіри до використання е-технологій саме у народному волевиявленні. Для більшості це нова технологія, а її використання є не для всіх зрозумілим.

2. Відсутність правової бази для впровадження е-технологій у народне волевиявленні, або, як кажуть, «немає політичної волі».

3. Недовіра до органів влади, високий рівень хабарництва. Очікування виборцями фальсифікацій під час виборів.

4. Специфічність е-технологій саме у народному волевиявленні, бо ціна помилки надто висока, наслідки непередбачувані.

5. Необхідність розробки різних можливостей для перевірки роботи системи таких е-технологій від початку до кінця та перерахунку голосів за необхідності.

6. Витрати на техніку, технологію та експертів, які будуть обслуговувати таку систему на постійній основі (оновлювати, зберігати, підтримувати у робочому стані).

7. Ризик злочинного втручання у роботу е-технологій у народному волевиявленні (як ізсередини країни, так й зовнішніми хакерами).

8. Ймовірність порушення таємниці голосування (наявність електронного сліду кожного виборця в будь-якому випадку, інше питання, що саме зберігається).

Вищеокреслена проблематика дає можливість укомплектувати їх вирішення у три виміри:

1) технічні (те, що вирішується завдяки сукупності засобів виробничого і невиробничого характеру);

2) технологічні (те, що вирішується завдяки різним способам забезпечення потреб е-технологій у народному волевиявленні);

3) правові (те, що вирішується завдяки нормативному визначенню процесів е-технологій у народному волевиявленні).

Перш ніж впроваджувати е-технології у народне волевиявлення, слід виокремити позитивні сторони такого оновлення, уникнути ситуації, де дії виконуються ради дії чи в інтересах третіх осіб. Аналіз вихідних даних надав можливість сформулювати ряд ймовірних надбань, що будуть отримані за умови впровадження е-технологій у народне волевиявлення. Отже, навіщо впроваджувати е-технології у народне волевиявлення:

1) з метою збільшення кількості виборців, які братимуть участь у голосуванні;

2) для збільшення комфортності умов для виборців при проведенні е-голосування;

3) з метою створення нових можливостей для голосування виборцям з обмеженими можливостями;

4) для зменшення витрат на проведення традиційного голосування;

5) з метою зменшення часу на опрацювання результатів голосування;

6) з метою уникнення технічних помилок чи фальсифікацій при підрахунку голосів на рівні виборчих комісій;

7) для зменшення стороннього людського втручання у процес голосування та процес підрахунку результатів голосування;

8) з метою створення умов для більш прозорої процедури голосування з одночасним інформуванням всіх виборців про стан голосування.

Після вдалого застосування в житті українців ряду е-технологій (Дія, платформи банків та різних адміністративних послуг тощо) розуміння необхідності змін у народному волевиявленні вже зараз обумовлено готовністю українців застосовувати сучасні технології. Досліджуючи умови, за яких е-технології можуть бути впроваджені у сучасність українця, приходимо до висновку, що розвиток е-технологій у сфері народного волевиявлення є вимогою часу, наявними компетенціями користувачів та довірою з боку більшості українців. Проте О.В. Токар застерігає, що електронне волевиявлення доцільно впроваджувати лише тоді, коли буде:

1) довіра суспільства саме до результатів таких виборів;

2) гарантована безпека від зовнішнього втручання та хакерських атак на систему;

3) передбачена можливість перевірки правильності функціонування системи [26].

Тобто систему електронного голосування доцільно впроваджувати тоді, коли: 1) існуватиме чітке розуміння, що електронне голосування є найбільш прийнятним рішенням наявних проблем, 2) братиметься до уваги міжнародний досвід та перші кроки не здійснюватимуться у ізоляції, 3) існуватиме широка згода щодо її доцільності у ключових зацікавлених сторін, 4) буде виділено достатньо часу для технічної імплементації системи та її сприйняття суспільством, 5) у виборців буде довіра і впевненість у виборчій системі та виборчій адміністрації [27].

Таким чином, використання е-технологій у народному волевиявленні повинно відповідати певним обов'язковим умовам, в тому числі дотриманню права на народне волевиявлення з використанням е-технологій. Окрім цього, слухними є такі умови впровадження е-технологій у народне волевиявлення.

По-перше, е-технології, які будуть впроваджені у виборчий процес, повинні бути інноваційними, якісними, надійними та функціонувати відповідно до чинного законодавства. Підлягати оптимізації та доопрацюванню за першої необхідності. Всі процеси, що відбуваються у е-системі, повинні бути збережені наступні 75 років з чіткою регламентацією доступу до неї відповідних експертів та представників громадськості. Права на е-технології у сфері народного волевиявлення повинні належати виключно державі. Використання таких технологій повинно відбуватися з дотриманням права на народне волевиявлення на всіх етапах виборчого процесу всіх видів виборів.

По-друге, необхідно забезпечити безперебійну роботу е-технологій, які впроваджені у виборчий процес, та уникнення їх нероботи (збою тощо) не тільки під час виборчого процесу, а взагалі (тобто в будь-який час). Інакше такі технічні поломки будуть викликати кіпу проблем, починаючи з недовіри щодо самої системи в цілому, завершуючи її неприйняттям. Проведення будь-яких змін, оновлень рекомендується робити не під час виборчого

процесу, а готуватися до цього завчасно, тобто до призначення та проведення конкретних виборів. Це може бути і сертифікація (ліцензування) цієї системи і перевірки її придатності до проведення конкретних виборів, це певна й перевірка роботоздатності до проведення самих виборів, так званих пілотних чи проміжних виборів. До перевірки якості варто додати незалежну оцінку на всіх етапах із залученням іноземних представників, але відповідно до алгоритму, що дозволить зберегти деталі, що унеможливають зовнішні втручання у роботу такої е-системи.

По-третє, всі учасники виборчого процесу повинні розуміти, як працює виборча е-система. В першу чергу, самі виборці. Повинно бути передбачене опробування системи на всіх її етапах з врахуванням права на народне волевиявлення усіма учасниками виборчих процесів, з подальшим отриманням рекомендацій щодо її змісту та за доцільності внесення змін у таку систему. Рекомендується проведення проміжного чи пілотного голосування по окремим областям чи регіонам, чи більш легкий варіант, як то по окремим питанням (форми безпосередньої демократії).

По-четверте, повинна забезпечуватися прозорість на всіх етапах виборчого процесу, що гарантуватиме довіру з боку учасників виборчого процесу. Довіра є тією рушійною силою, за наявності якої е-технології швидко адаптуються у будь-які виборчі процеси. Без довіри з боку учасників виборчих процесів неможливо буде втілити е-технології у виборчий процес. Будь-яка недовіра не повинна тягнути за собою невикористання або неможливість опротестування процесу або результатів підведення підсумків. Тобто е-технології у народному волевиявленні повинні передбачити процедури перевірки результатів підведення підсумків.

По-п'яте, необхідно забезпечити можливість моніторингу за роботою е-технологій в виборчих процесах в будь-який момент та будь-яким учасником такого процесу. Моніторинг повинен відбуватися з урахуванням права на народне волевиявлення усіх учасників виборчих процесів відповідно до його етапів. Обов'язковою умовою тут є дотримання права на народне волевиявлення та непорушення його за будь-яких умов.

По-шосте, необхідно забезпечити можливість контролю за роботою е-технологій в будь-який момент відповідним учасником виборчого процесу з врахуванням права на народне волевиявлення. Варто відрізнити та чітко розмеж-

увати механізми моніторингу та контролю за роботою е-технологій у виборчих процесах. Таке розмежування повинно бути нормативно закріплене.

По-сьоме, розуміння позитивів впровадження е-технологій у виборчий процес кожним учасником процесів народного волевиявлення суттєво пришвидшить їх використання, а постійна робота над зменшенням ризиків збільшуватиме довіру та сприяння таким процесам.

По-восьме, окремого впровадження потребує верифікація та валідація на всіх етапах використання е-технологій у виборчих процесах, які повинні бути адаптованими під кожного учасника виборчого процесу, відповідно до тих прав, які вони будуть мати під час конкретних виборів.

По-дев'яте, обов'язкова наявність процедурних гарантій дотримання права на народне волевиявлення в умовах е-технологій: ефективна система е-технологій під час виборчого процесу, ефективна система аудиту, ефективна система оскарження.

Висновки та пропозиції. Оптимізація традиційних виборів та удосконалення вже сталих виборчих процесів можливе завдяки впровадженню та використанню е-технологій у народному волевиявленні. Е-технології при запровадженні їх у виборчий процес повинні бути зрозумілими для всіх учасників виборчого процесу, прозорими та доступними для перевірки їх працездатності будь-якому учаснику відповідно до тих прав, які вони будуть мати під час конкретних виборів. Рекомендовано до процесів апробації, верифікації та валідації е-технологій у виборчому процесі долучати учасників з усіх виборчих етапів з метою їх розуміння роботи конкретної е-технології у виборчому процесі та аналізі процесів, що відбуваються під час конкретних виборчих етапів. Рішення проблематики впровадження та дії е-технологій у процесах народного волевиявлення містяться у трьох вимірах: технічні; технологічні; правові. У цілому, умовами впровадження е-технологій у процеси народного волевиявлення є: якісні технічно-технологічні рішення та їх безперебійна робота; розуміння та сприйняття е-технологій учасниками виборчого процесу; прозорість; моніторинг; контроль, верифікація, валідація на всіх етапах виборчих процесів. Повинні бути дотриманими процедурні гарантії права на народне волевиявлення в умовах е-технологій: ефективна система е-технологій під час виборчого процесу, ефективна система аудиту, ефективна система оскарження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клімушин П.С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Марістр», 2016. 524 с. С. 106–120.
2. Parks, M. 2019. In 2020, Some Americans Will Vote on Their Phones. Is That the Future? *NPR*. 7 November. URL: <https://www.npr.org/2019/11/07/776403310/in-2020-some-americans-will-vote-on-their-phones-is-that-the-future?t=1588522064124>.
3. Goodman, N., & Smith, R. 2016. Internet Voting in Sub-national Elections: Policy Learning. In: Krimmer, R. et al (eds.) *Electronic Voting: First International Joint Conference, E-Vote-ID 2016*. Pp. 164–177. Cham, Switzerland: Springer.
4. Lundie, R. 2016. Electronic voting at federal elections. *Parliament of Australia*. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/BriefingBook45p/ElectronicVoting.
5. Vinkel, P., & Krimmer, R. 2016. The How and Why to Internet Voting an Attempt to Explain E-Stonia. In: Krimmer, R. et al (eds.) *Electronic Voting: First International Joint Conference, E-Vote-ID 2016*. Pp. 178–191. Cham, Switzerland: Springer.
6. Lundie, R. 2016. Electronic voting at federal elections. *Parliament of Australia*. URL: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/BriefingBook45p/ElectronicVoting.
7. Tim Meisburger, Korean Elections: A Model of Best Practice, April 20, 2016.
8. Kobie, N. 2015. Why electronic voting isn't secure – but may be safe enough. *The Guardian*. 30 March. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2015/mar/30/why-electronic-voting-is-not-secure>.
9. Geiser, U. 2019. E-voting suffers another setback amid expat Swiss concerns. *SWI: Swissinfo.ch*. 27 June. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/digital-democracy_e-voting-suffers-another-setback-amid-expat-swiss-concerns/45059918.
10. Riera, A. & Cervelló, G. 2013. *Experimentation on Secure Internet Voting in Spain*. URL: <https://subs.emis.de/LNI/Proceedings/Proceedings47/Proceeding.GI.47-10.pdf>.
11. Comissão Nacional de Eleições. 2020. Voto electrónico. URL: <http://www.cne.pt/content/voto-electronico>.
12. The French Ministry for Europe and Foreign Affairs. 2020. French citizens abroad – Approval of electronic voting for consular elections. 15 January. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/the-ministry-and-its-network/news/2020/article/french-citizens-abroad-approval-of-electronic-voting-for-consular-elections-15>.
13. Haq, H.B., McDermott, R., & Ali, S.T. 2019. *Pakistan's Internet Voting Experiment*. July. URL: https://www.researchgate.net/publication/334558559_Pakistan%27s_Internet_Voting_Experiment.
14. Vaalit Val. 2020. Electronic voting in Finland. URL: <https://vaalit.fi/en/electronic-voting1>.
15. Republica Moldova. Comisa Electorală Centrală. 2016. *Feasibility study on Internet Voting for the Central Electoral Commission of the Republic of Moldova. Report and Preliminary Roadmap*. Chisinau, Moldova: Republica Moldova. Comisa Electorală Centrală. URL: https://www.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/MD-IVOTE-FS-and-Roadmap_cleanENG.pdf.

16. SEGOB. 2016. Acuerdo. *SEGOB*. 1 December. URL: https://www.dof.gob.mx/nota_detalle.php?codigo=5463327&fecha=01/12/2016.
17. Шишацкий Е. & Юрасов, С. Большое интервью с Михаилом Федоровым. *Лига.Tech*. 2019. 5 серпня. URL: <https://tech.liga.net/technology/interview/didjital-strateg-zelenskogo-za-kajdym-reestrom-est-smotryaschiy-ot-kriminala>.
18. Island.is. 2020. Overview of the proposed solution. URL: <https://vefur.island.is/media/pdf-skjol-a-island.is-2014/RegistersIceland-evoting.pdf>.
19. Adalier O. et. al. 2011. A Case Study for Turkey: A Secure Paper-Based Electronic Voting System. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 3, 1. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/257068>.
20. ICA. 2020. E-Voting UAE: A Case Study. URL: https://www.ica.gov.ae/userfiles/EVoting_UAE_%20A%20Case%20Study.pdf.
21. E-voting machines to be disposed of. *The Irish Times*. 6 October 2010.
22. Loeber, L. 2014. *E-voting in the Netherlands; past, current, future?* Conference Paper. October. URL: https://www.researchgate.net/publication/301547849_E-voting_in_the_Netherlands_past_current_future.
23. Trechsel, A., Kucherenko, V., & Silva, Federico. 2016. *Potential and challenges of e-voting in the European Union*. EUDO Report 2016/11. Firenze : European University Institute.
24. Про Концепцію «Запровадження системи електронного голосування в Україні». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6OG00A>.
25. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та інтернет-голосування. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH7TD001>.
26. Що зміниться із прийняттям законодавства про всеукраїнський референдум? URL: https://www.oporaua.org/news/parliament/rada_9/20040-shcho-zminitsia-iz-priiniattiam-zakonodavstva-pro-vseukrayinskii-referendum?fbclid=IwAR23w0bgNc9wnMqZ65VWT5Q47uRV_CXWWufM8PkqyaCdTWvorZrE8S2062A.
27. Токар О.В. Електронне голосування: перспективи впровадження в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичний матеріал. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf>.